

УДК 930.253:59(477)

Андрій Шаповал

АРХІВНА СПАДЩИНА ВИДАТНИХ ВЧЕНИХ-ЗООЛОГІВ

Розглянуто документальний склад особових архівних фондів учених НАН України О. П. Маркевича, В. Г. Доліна, М. М. Щербака, М. П. Савчука, які є джерельною базою досліджень з історії розвитку зоології в Україні.

Ключові слова: особовий фонд, О. П. Маркевич, В. Г. Долін, М. М. Щербак, М. П. Савчук, НАН України, джерело з історії зоології.

Рассмотрено документальный состав личных архивных фондов ученых НАН Украины А. П. Маркевича, В. Г. Долина, М. М. Щербака, М. П. Савчука, которые являются ключевой базой исследований по истории развития зоологии на Украине.

Ключевые слова: личный фонд, А. П. Маркевич, В. Г. Долин, М. М. Щербак, М. П. Савчук, НАН Украины, источник по истории зоологии.

In the article are considered personal archives of the scientists of the NAS of Ukraine A.P. Markevich, W.G. Dolin, N.N. Shcherbak, N.O. Savchuk which serve as a source base for the research on the history of the development of zoology in Ukraine.

Key words: personal archives, A.P. Markevich, W.G. Dolin, N.N. Shcherbak, N.O. Savchuk, the NAS of Ukraine, sources on the history of zoology.

Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІА НБУВ) є головним архівним підрозділом в системі НАН України з питань формування, зберігання, обліку і використання документів Архівного фонду НАН України. Документальний масив архівних фондів ІА НБУВ містить інформацію про діяльність НАН України від часу її створення до сьогодення і складається з документів академічних установ та документів особового походження вчених НАН України.

Документи, що відклалися в особових фондах вчених НАН України, висвітлюють наукову, організаційну й громадську діяльність україн-

© Андрій Шаповал, 2013

ських вчених та розкривають історію діяльності установ НАН України, в яких працювали науковці. Зоологічний напрям академічних досліджень представлено документами таких видатних вчених-зоологів як академіки Л. К. Гребень (ф. 249), О. М. Нікольський (ф. 232), І. Г. Підоплічко (ф. 139), В. П. Поспелов (ф. 236), Д. К. Третьяков (ф. 174), член-кореспондент АН УРСР Є. В. Зверезомб-Зубовський (ф. 88) та ін.

За останні два роки документальний масив ІА НБУВ поповнився новими фондами вчених, що працювали в галузі зоології, зокрема, основоположника паразитології, гідропаразитології та іхтіопаразитології в Україні, академіка НАН України О. П. Маркевича; засновника національної колеоптерологічної й ентомологічної шкіл, члена-кореспондента НАН України В. Г. Доліна; фундатора української школи систематиків-герпетологів, одного із організаторів Національного науково-природничого музею НАН України, члена-кореспондента НАН України М. М. Щербака; дослідника проблем експериментальної гельмінтології й паразитології, ентомології та імунобіології, члена-кореспондента АН УРСР М. П. Савчука.

Унікальним за своїм змістом і обсягом є особовий архівний фонд академіка НАН України О. П. Маркевича (ф. 121), який складається з чотирьох описів, що містять 1270 справ загальною кількістю 7939 документів за 1913–1999 рр.

До фонду увійшли біографічні документи та документи про вченого, зокрема, метрична довідка про народження О. П. Маркевича, документи про його навчання у Насташській церковно-приходській школі, першій Білоцерківській семирічній трудовій школі, Білоцерківському педагогічному технікумі, Київському інституті народної освіти (КІНО) та аспірантурі Ленінградського науково-дослідного іхтіологічного інституту. У фонді відклалися анкети та особові листки О. П. Маркевича з обліку кадрів, витяг з трудової книжки, характеристики вченого, його біографічні довідки та автобіографії. Серед документів представлені оригінали посвідчення співробітника Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена АН УРСР, посвідчення та перепустки співробітника Інституту мікробіології і епідеміології «Мікроб», атестата професора, диплома доктора наук, посвідчення члена-кореспондента АН УРСР, посвідчення члена Президії, академіка-секретаря Відділення загальної біології АН УРСР, пенсійного посвідчення, посвідчення ветерана Інституту гідробіології АН УРСР, диплома лауреата Державної премії Української РСР тощо. У фонді містяться документи щодо захисту О. П. Маркевичем докторської дисертації, про висунення та обрання вченого членом-кореспондентом АН УРСР, про висунення його кандидатом на заміщення вакансії члена-кореспондента АН СРСР зі спеціальності «Паразитологія», клопотання та присвоєння О. П. Маркевичу почесного звання Заслуженого діяча науки Української РСР, про висунення та обрання вченого академіком АН УРСР зі спеціальності «Зоологія безхребетних». У фонді зберігаються рецензії та відгуки різних вчених на окремі наукові праці О. П. Маркевича, відгуки окремих вчених про його наукову, педагогічну і громад-

ську діяльність, публікації про О. П. Маркевича у наукових журналах і газетах.

У фонді широко представлені наукові праці О. П. Маркевича (1151 документ за 1931–1994 рр.): монографії, брошури, статті, доповіді й тези доповідей, підручники для вищих навчальних закладів і середніх шкіл, курси лекцій та окремі лекції, методичні рекомендації до лекцій, передмови, анотації, методичні вказівки, пояснювальні записки, написані вченим до окремих видань. Також містяться рецензії та відгуки О. П. Маркевича на наукові праці та лекції окремих вчених, його відзиви на кандидатські та докторські дисертації різних науковців.

Чимала кількість з наукових праць О. П. Маркевича, що відклалися в його особовому фонді, так і не побачили світ. Серед неопублікованих досліджень вченого виділимо монографії «Паразитичні веслоногі СРСР і прилеглих країн» (1940), «Основы теории и практики зоологической систематики. Таклономия» [1940], «Онтогенез і філогенетичні взаємовідношення представників роду *Tracheliastes*» [1950-ті], «Паразитичні веслоногі безхребетних тварин УРСР» (1956), «Основы паразитологии», «Протопаразитология» (1993); статті «Наружные паразиты домашних животных Киевского Полесья» [1943], «Проблема зоогеографического районирования УРСР» (1946), «Соотношения онтогенеза и филогенеза и биогенетический закон» [1950], «Деякі загальні питання сучасної екології та критичний огляд головніших термінів» [1953], «Основные этапы эволюции животного мира» [1950-ті], «Проблема происхождения многоклеточных (Metazoa)» [1950-ті], «Природа Карпат» (1960), «Господарське значення фауни УРСР» [1960], «Перспективи розвитку зоології на Україні» [1964], «Теоретические аспекты современной паразитологии» [1966], «Філософські питання взаємодії між організмами в біогеоценозі» [1969], «Теоретические основы и принципы паразитоценологии» (1976) тощо.

Важливе місце в доробку О. П. Маркевича належить працям з історії науки. У фонді вченого зберігається низка праць з історії біології і зоології, які, без сумніву, зацікавлять сучасних дослідників історії української і світової науки. Перерахуємо лише ненадруковані праці О. П. Маркевича. Це – монографії «Исторический очерк развития анатомии» [1950], «Фауністичні дослідження на Україні за роки Радянської влади (1917–1967)» (1971), «Історія зоології» (1973) та статті «Зоологія в Київському університеті за 30 років Радянської влади» [1947], «История филогенетики» [1958], «История познания животного мира Украины» [1969], «Вклад польських зоологів у вивчення фауни України» [1960-ті], «Систематико-фаунистические исследования на Украине в Послеоктябрьский период» [1960-ті], «Развитие общебиологических проблем в Академии наук СССР (250-летию Академии наук СССР)» (1974), «Развитие гидробиологии на Украине» [1974], «Основные итоги ихтиопаразитологических исследований в Советском союзе за 60 лет» [1977].

Багато часу О. П. Маркевич віддав педагогічній роботі, зокрема, у 1935–1941 рр. і 1944–1985 рр. він працював у Київському державному

університеті імені Т. Г. Шевченка (КДУ) на посадах професора і завідувача кафедри зоології безхребетних. За час своєї педагогічної діяльності вчений написав серію підручників, навчальних посібників, лекційних курсів. Деякі з них зберігаються в особовому фонді О. П. Маркевича, серед яких знову-таки є й неопубліковані: курс лекцій «Паразитологія» (1940), «Курс зоології безхребетних» (1947), підручник для вишів «Зоологія безхребетних» (1964), підручник для середніх шкіл «Зоологія» [1950-ті], «Курс зоолофілогенетики (Филогенія животного мира)» (1982) та ін.

У фонді відклалися документи з діяльності О. П. Маркевича за 1925–1993 рр., що висвітлюють його діяльність як члена-кореспондента, академіка, члена Президії та академіка-секретаря Відділення загальної біології АН УРСР. Є документи й про роботу О. П. Маркевича на посадах завідувача відділів паразитології, гідропаразитології, директора Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена АН УРСР, завідувача сектору паразитології при Інституті зоології ім. І. І. Шмальгаузена АН УРСР, завідувача відділів гідропаразитології та паразитології водних тварин Інституту гідробіології АН УРСР. До фонду увійшли документи, що розкривають роль О. П. Маркевича у створенні Українського республіканського наукового товариства паразитологів, його діяльність як президента УРНТП та участь ученого в організації і проведенні конференцій і з'їздів товариства.

У фонді представлені доповідні записки О. П. Маркевича, які відображають професійні та наукові пріоритети вченого: «Про наукову роботу вчених-зоологів України», «О разрешении исторической проблемы и задачи большой государственной важности – ликвидации малярии в Украинской ССР», «Про необхідність видання журналу «Паразитологія та інвазійні хвороби», «Про необхідність створення журналу «Гідропаразитологія», «Про організацію Всесоюзного наукового товариства паразитологів», «Про організацію в системі АН УРСР Інституту паразитології», «Про досягнення гідропаразитологів СРСР та основні напрями гідропаразитологічних досліджень» та ін.

Значною за обсягом є епістолярна спадщина О. П. Маркевича (577 справ у кількості 1814 документів за 1932–1995 рр.), яка містить листування з видатними вітчизняними та іноземними вченими, серед яких: президент НАН України Б. Є. Патон, президент АН УРСР О. В. Палладін, академіки АН УРСР С. М. Гершензон, Д. К. Третьяков, академіки АН СРСР Є. Н. Павловський, К. І. Скрябін, академік Чехословацької АН О. Їровець, академік Польської АН В. К. Михайлов, академік Болгарської АН І. Й. Буреш та ін.

Цікавим є розділ «Фотодокументи», що містить 68 справ за 1929–1989 рр. У фонді представлено фотопортрети О. П. Маркевича та світлини, на яких він під час навчання серед студентів біологічного факультету КІНО, з професором Д. Є. Белінгом під час наукової експедиції з вивчення питань гідробіології та проблем рибного господарства на Вінниччині; вміщено фотознімки, на яких професор О. П. Маркевич

з вченими КДУ під час лекції для студентів біологічного факультету університету. До розділу увійшли фотографії, на яких О. П. Маркевич з П. О. Свириденко у день їх обрання членами-кореспондентами АН УРСР; О. П. Маркевич з президентом АН УРСР Б. Є. Патонем під час відкриття з'їздів паразитологів у Києві; у колі академіків АН УРСР В. Г. Касьяненко, Д. К. Третьякова, академіків АН СРСР Є. Н. Павловського, К. І. Скрябіна, Л. В. Громишевського; на урочистостях з нагоди ювілеїв академіків АН СРСР О. М. Северцова, Є. Н. Павловського, К. І. Скрябіна тощо.

В особовому фонді українського ентомолога, члена-кореспондента НАН України В. Г. Доліна (ф. 342) відклалися наукові праці вченого: 8 монографій, 50 статей, брошура, декілька доповідей, автореферат докторської дисертації «Жуки-щелкуны (Elateridae, Coleoptera) (морфология, экология, систематика, филогения, хозяйственное значение, меры борьбы)» (1973), відзиви на докторські дисертації Г. М. Марджняна і О. В. Пономаренка, написані В. Г. Доліним. Серед документів містяться й неопубліковані розвідки вченого «К вопросу о генезисе элатеридофауны Кавказа», «Зоология и научно-технический прогресс», «Про екологію», «Біоценози» та стаття В. Г. Доліна і Г. Охіри «Некоторые виды Ampedus из Сахалина и Курил (Coleoptera: Elateridae)».

Зберігаються документи про роботу В. Г. Доліна на посадах заступника директора з наукової роботи та завідувача відділу загальної та прикладної ентомології Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, участь вченого в наукових експедиціях Інституту на терені України, Туркменістану і Казахстану. До фонду увійшли документи про участь В. Г. Доліна у розробці технології санітарних і рибогосподарчих попусків Каховської ГЕС та їх економіко-екологічному обґрунтуванні, його діяльність як члена Комісії АН УРСР з координації наукових досліджень в державних заповідниках України та документи про діяльність вченого як президента Українського ентомологічного товариства. Зацікавляють дослідників документи про співпрацю В. Г. Доліна з вітчизняними та іноземними вченими і науковими установами, зокрема, документи щодо участі науковця у передаванні унікальної колекції комах канадського ентомолога українського походження В. М. Лазорка з Канади до Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена АН УРСР.

У фонді представлені фотодокументи, на яких зображено В. Г. Доліна під час практичних занять у КДУ та в Канівському біологічному заповіднику на о. Зареч'є, під час наукових досліджень в Українському науково-дослідному інституті захисту рослин ВАСГНІЛ, під час експедицій на Арабатській стрільці та у Краснодарському краї. Світлини фіксують В. Г. Доліна разом з членом-кореспондентом АН УРСР, директором Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена АН УРСР В. О. Топачевським; академіком, віце-президентом АН УРСР Ф. С. Бабичевим; академіками АН УРСР К. М. Ситником, А. М. Гродзінським; членом-кореспондентом АН УРСР В. Д. Романенком у президіях наукових конференцій; серед

учасників XII Міжнародного симпозіуму з ентомофауни Середньої Європи в Каневі та учасників наукової конференції в Ніжині, під час перебування у Відні, Тбілісі, ЧССР і НДР.

Епістолярна спадщина В. Г. Доліна включає 220 справ за 1955–2001 рр. у кількості 2746 документів. Переважна більшість адресатів та кореспондентів В. Г. Доліна – відомі вчені. Серед вітчизняних науковців виділимо академіка АН СРСР, президента Всесоюзного ентомологічного товариства М. С. Гілярова. У фонді широко представлено листування В. Г. Доліна з іноземними вченими, серед яких науковці США (Е. Герберг, Є. В. Класі), Канади (Є. К. Беккер), Німеччини (Р. Боувер, К. Вельшмід, Р. Гедік, В. Грюнвальдт, Л. Діекманн, В. Дунгер, Г. Захтлебен, Б. Клауснітцер, Г. Морге, Г. Д. Мюллер, Р. Роер, К. Рудольф, Г. Фанкхенел, Г. Шерер, Р. Шиммель, В. Штайнхаузен), Чехословаччини (Й. Готвальд, В. Бухт, Е. Ягеманн), Бельгії (П. Ю.Базилевський, І. Лунські), Польщі (Л. Бухолз, Я. Гончаренко, Е. С. Добровський), Угорщини (С. Мачунка, О. Меркі), Австрії (Х. Аспок, К. Голзхух, Г. Ф. Емден, Р. Кенейрі, Г. Каліцький, Г. Шонманн, Ф. Янцик), Англії (Д. К. Гріффітс, Д. Т. Мартін, П. Фреман, К. М. Хаек), Франції (А. Вільєрс, Ж. Дагуллар, Р. Дайоз, Ж. Дейдріх, Р. П. Дешамбре, Т. Дуве, Д. П. Сейлер), Румунії (Х. А. Алмешан, А. Попеску-Горі), Швеції (Т. Е. Ейлер, Г. Стенрам), Італії (С. Бруш, П. Гарагнан, Д. Платія, Ф. Тассі), Югославії (О. Джуркіч, М. Дімітрієвич, Б. Дровенік), Австралії (Р. А. Карвер), Марокко (М. Вазкуез), Швейцарії (В. Вітмер, М. Бранкуккі), Аргентини (Р. Голбах), Бразилії (Д. Кеселрінг), Японії (Х. Накамура, Х. Охіра, В. Сузукі), Демократичної Республіки Конго (А. Б. Стам), Незалежної держави Папуа-Нова Гвінея (Д. Стібок), Індії (К. С. Чабра) тощо.

У фонді члена-кореспондента НАН України М. М. Щербака (ф. 295), що містить 400 справ загальною кількістю 3086 документів за 1927–2010 рр., зберігаються документи біографічного характеру, серед яких біографічні довідки; свідоцтво про народження; документи про отримання М. М. Щербаком середньої освіти; щоденникові записи, які він вів під час евакуації та після повернення до Києва у 1942–1947 рр.; документи про його навчання у Київському політехнічному інституті й КДУ та документи щодо захисту вченим кандидатської та докторської дисертацій. Представлені оригінали паспорта громадянина СРСР і службового паспорта, трудової книжки, профспілкових квитків, військового квитка, посвідчення та перепустки члена-кореспондента НАН України, посвідчення заступника директора Центрального науково-природознавчого музею та директора Зоологічного музею АН УРСР, перепустки співробітника Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена АН УРСР, документи про членство М. М. Щербака в Українському товаристві мисливців і рибалок, оригінали членських квитків Українського товариства охорони природи, Всесоюзного орнітологічного товариства, Всесоюзного товариства філателістів, Київського міського клубу колекціонерів, посвідчення члена Української республіканської партії.

У фонді відклалися документи про нагородження М. М. Щербака, зокрема, документи про присудження вченому премії імені Д. К. Забо-

лотного АН УРСР за цикл робіт «Систематика, екологія і паразитофауна плазунів Палеарктики» (1978), документи про присвоєння почесного звання Заслуженого діяча науки Української РСР (1988), оригінали посвідчень про нагородження його ювілейною пам'ятною медаллю до 100-ліття від дня народження академіка АН СРСР Є. Н. Павловського (1984), срібною медаллю ВДНГ СРСР (1980), оригінали заохочувальних дипломів Всесоюзного товариства «Знання» як автору брошури «Земноводные и пресмыкающиеся» (1965) та книги «На змеиных тропах» (1970), документи про присудження М. М. Щербаку заохочувальної премії Педагогічного товариства України за участь у створенні серії брошур «Природа Криму» (1966, 1968), подяка Головної редакції Української Радянської Енциклопедії АН УРСР за участь у створенні першої багатотомної української енциклопедії (1966), грамота Комітету з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (1985), диплом стипендіата Російської академії природничих наук (1993). Також вміщено документи про висунення М. М. Щербака як члена авторського колективу проекту «Наукова розробка і створення Центрального науково-природознавчого музею АН УРСР» на Державну премію УРСР 1975 р.

Документи про М. М. Щербака представлені газетними та журнальними статтями з відзивами та рецензіями інших вчених на його наукові праці, публікаціями про М. М. Щербака як політв'язня й жертву політичних репресій. У фонді зберігаються спогади вчених про М. М. Щербака, листи читачів з відзивами на науково-популярні книги вченого.

Наукові праці М. М. Щербака, що містяться у його фонді, включають кандидатську дисертацію «Герпетофауна Крыма и ее зоогеографический анализ (Herpetologia Taurica)» та автореферат його докторської дисертації «Ящерицы рода *Eremias* Палеарктики (систематика, екологія, філогенія)», монографії вченого «За рідкісними тваринами», «Земноводные и пресмыкающиеся Украинских Карпат», «Пресмыкающиеся СССР», 113 статей, 1 брошуру, 9 доповідей, 3 тези доповідей, 3 методичні рекомендації, сценарії до науково-популярних кінофільмів «Тревожные страницы» і «Утренние острова», написані М. М. Щербаком, його рецензії на праці М. В. Шарлеманя, І. Д. Яковлевої, В. В. Іваненка, Г. Ф. Романішина і В. М. Мішина та відгук вченого на автореферат докторської дисертації О. П. Богданова.

Серед робіт М. М. Щербака відклалися неопубліковані статті вченого: «Гість з Заполяр'я», «Доктор Ю. Швидкий», «До історії таксидермії на Україні», «Розстріляна біологія» тощо.

Привертають увагу документи, які висвітлюють діяльність М. М. Щербака за 1944–1999 рр. Так, науково-організаційну діяльність вченого розкривають документи про його роботу на посаді старшого препаратора Зоологічного музею КДУ та наукове відрядження до Закарпатської області, діяльність М. М. Щербака як співробітника Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, його участь у створенні Центрального науково-природничого музею АН УРСР, роботу вченого на посаді директора Зоологічного музею Інституту зоології ім. І. І. Шмаль-

гаузена НАН України, діяльність М. М. Щербака як дійсного члена Української екологічної академії наук і члена Герпетологічного комітету АН СРСР, його участь у Всесоюзних герпетологічних конференціях та міжнародних конференціях, конгресах і симпозиумах, зокрема у Європейській герпетологічній конференції у Празі у 1985 р. Відкриті документи про видавничу діяльність вченого та його роботу над другим виданням «Червоної книги України».

У фонді зберігаються документи про співпрацю М. М. Щербака з іноземними вченими і науковими установами за 1960–1997 рр. Серед документів – запрошення, надіслані М. М. Щербаку від Німецького товариства герпетологів і тераріумістів на міжнародні дні герпетолога у ФРН, документи щодо наукових відряджень М. М. Щербака до Німеччини і Австрії, щоденникові записки, які він вчений під час закордонних наукових поїздок. У фонді міститься низка доповідних записок М. М. Щербака: «Про стан тераріумних і акваріумних тварин та умови їх утримання в Київському зоопарку», «Про труднощі в діяльності Центрального науково-природознавчого музею АН УРСР», «Про підготовку фахівців-таксидермістів на Україні», «Про створення Національного музею природи України», «Зауваження до створення зоологічного музею у Південному В'єтнамі», «О проблемах создания банка данных по редким и исчезающим видам флоры и фауны Украины».

На особливу увагу заслуговують документи про участь М. М. Щербака у наукових експедиціях. До фонду увійшли щоденники екскурсій, які молодий вчений написав під час подорожей Київською областю протягом 1944–1956 рр., й щоденники, написані ним під час наукових експедицій до Молдови, Криму і Кавказу впродовж 1946–1963 рр., а також щоденники першої і другої Центрально-Азійської експедицій та наукових експедицій до Киргизії, Туркменії, Казахстану, Таджикистану, Азербайджану, Грузії, Калмикії, Забайкалля, Бурятії, на Курильські острови, в інші регіони Росії й України, до Монголії та В'єтнаму за 1957–1993 рр. Відкриті документи про участь М. М. Щербака у першій Південно-Курильській комплексній експедиції Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена АН УРСР, його звіти про експедицію у Туркменію та Узбекистан. Повний перелік експедицій вченого склала Г. Й. Щербак у статті «Експедиційна діяльність Миколи Миколайовича Щербака», яка також зберігається у фонді.

М. М. Щербак брав діяльну участь у створенні сценаріїв до радіопередач і науково-популярних фільмів. У фонді зберігаються сценарії до кінофільмів про експедицію зоологів КДУ на Тянь-Шань у 1957 р., у якій брав участь вчений, «Четвертая линия обороны», «Сохраните их, люди!» та «Узники эволюции», головним консультантом яких був науковець, радіопередач «У світі тварин», «Цікаве про світ плазунів» і телепередачі «Шестое чувство», учасником яких був М. М. Щербак.

Важливу інформацію про життя, діяльність і творчість видатних вчених-зоологів та про діяльність наукових зоологічних установ містить епістолярна спадщина М. М. Щербака (725 документів за 1951–1999 рр.).

Серед адресатів і кореспондентів М. М. Щербака такі відомі вчені, як: академік АН УРСР О. П. Маркевич, академік АН СРСР М. С. Гіляров, академік АН Азербайджанської РСР М. А. Мусаєв, академік АН Туркменістану А. К. Рустамов, член-кореспондент РАН І. С. Даревський, член-кореспондент АН СРСР А. В. Яблоков, доктор, голова Німецького герпетологічного товариства К. Клеммер, український ентомолог, ембріолог, засновник електронної мікроскопії на Африканському континенті Б. І. Балінський та ін.

Питання організації музейної справи та ведення наукової роботи у заповідниках і науково-природничих музеях висвітлюється у листуванні М. М. Щербака із співробітниками науково-природничих музеїв, акваріумів, заповідників як вітчизняних, так і закордонних, зокрема М. А. Заславським – співробітником Зоологічного музею АН СРСР; М. Ф. Реймерсом – співробітником Сахалінського комплексного науково-дослідного інституту Сибірського відділення АН СРСР, одним із головних учасників становлення заповідної справи в СРСР; В. Ф. Орловою – завідувачем сектора герпетології Науково-дослідного зоологічного музею Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова; І. Г. Гурським – співробітником Зоологічного музею Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова; О. М. Щегловим – завідувачем відділу розкопок Херсонеського музею; Ю. К. Горловим – співробітником Бадхизського заповідника (Туркменія), Р. Ф. Тугутовим – директором музею у м. Кяхта (Бурятська АРСР) та Б. Ф. Чагдуровим – співробітником цього ж музею; Л. Ростек – директором музею Українського мистецтва в Південній Австралії (Австралія); П. Бродманном – співробітником Базельського природознавчого музею (Швейцарія); Ф. Д. Обстом – співробітником Державного музею тварин і птахів у Дрездені (Німеччина); Г. Петером – доктором, професором, співробітником Зоологічного музею Берлінського університету ім. Гумбольта (Німеччина); В. Беме – доктором, завідувачем відділення герпетології Зоологічного науково-дослідного музею Олександра Кеніга і К. Бухолзом – співробітником цього ж відділення (Німеччина); Р. Р. Мертенсом – доктором, почесним директором Природничого музею і Дослідного інституту Зенкенберг (Німеччина); К. Г. С. Ваттсом – завідувачем відділу природознавства Південно-Австралійського музею; Д. Россом – директором Нью-Брансуїкського музею (Канада) і С. В. Горхамом – завідувачем відділу зоології хребетних цього ж музею; О. Г. Делі – доктором, співробітником зоологічного відділення Науково-природознавчого музею Угорщини; Д. Ейсельтом – доктором, завідувачем відділу зоології хребетних тварин Віденського природознавчого музею (Австрія); В. Шредером – директором Берлінського акваріуму (Німеччина) тощо.

Особовий архівний фонд члена-кореспондента АН УРСР М. П. Савчука (ф. 312), хоч і невеликий за обсягом (109 документів за 1913–1999 рр.), однак містить низку важливих і цікавих документів, які розкривають життєвий і творчий шлях видатного українського вченого та наукових установ, у яких він працював. Зокрема, біографічні документи представ-

лені документами про навчання М. П. Савчука в Зубовщинській церковно-приходській школі і Одеському інституті народної освіти, здобуття ним наукових ступенів кандидата і доктора біологічних наук, вченого звання доцента і професора, обрання М. П. Савчука членом-кореспондентом АН УРСР й присвоєння йому почесного звання «Заслужений діяч науки УРСР». У фонді також відклалися анкета, трудовий список, автобіографії й характеристики науковця. Документи про вченого репрезентовано у статтях і спогадах про М. П. Савчука.

Серед документів фонду є неопублікована монографія «Диалектический материализм и биология» (1940), доповідь та наукові статті М. П. Савчука, в тому числі неопубліковані: «Лисенківщина в стінах Одеського державного університету» [1959], «Предложения, заслуживающие серьезного внимания» (про реформування системи управління вищою школою, 1966), «Вчені» (1966), «Волинські мученики» (про репресованих земляків науковця, [1969]). Свої роздуми над окремими філософськими проблемами М. П. Савчук виклав у праці «Філософські етюди», автограф якої теж зберігається у фонді.

Відклалися у фонді й документи, які висвітлюють роботу М. П. Савчука в Одеському державному медичному інституті, Одеському хіміко-технологічному інституті, Одеському інституті зернового виробництва, Донецькому вугле-хімічному інституті, а також на посадах ректора, професора і завідувача кафедри зоології Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова.

Таким чином, особові фонди вчених НАН України мають потужний інформаційний потенціал, який може бути використаний при дослідженні розвитку української зоологічної науки, окремих її галузей, історії діяльності установ НАН України зоологічного профілю та для висвітлення наукових досягнень видатних українських учених-зоологів.

УДК 82-6:[929+792](477)«1943/1961»

Люція Тупчієнко-Кадирова

ЛИСТИ Й ЛИСТІВКИ М. КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО І Є. ПЕТРОВОЇ ДО Ю. МЕЙТУСА І О. ВАСИЛЬСВОЇ

До наукового обігу введено листи М. Крушельницького до Ю. Мейтуса за 1943–1961 рр. Проведено джерелознавчий аналіз документів, виділені деякі нові факти життя й діяльності М. Крушельницького. У листах періоду Великої Вітчизняної війни міститься інформація про перебування Харківського українського драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка в евакуації у м. Фергана (Узбекистан).

Ключові слова: джерелознавчий аналіз, листи, М. М. Крушельницький, Ю. С. Мейтус, капела «Трембіта», Велика Вітчизняна війна.

© Люція Тупчієнко-Кадирова, 2013